

AZ EGRY FŐEGYHÁZMEGYE ÉRSEKEI VOLTAK:
PYRKER JÁNOS LÁSZLÓ ÉS SZMRECSÁNYI LAJOS

EGRI ÉRSEKI GYŰJTEMÉNYEK KIADVÁNYAI 3.

AZ EGRI FŐEGYHÁZMEGYE ÉRSEKEI VOLTAK:
PYRKER JÁNOS LÁSZLÓ ÉS SZMRECSÁNYI LAJOS

Az Egri Érseki Látogatóközpontban 2017. október 17-én „Emlékkonferencia Pyrker János László egri érsek beiktatásának 190. emlékkonferencia és a Szmrecsányi Lajos egri érsek halálának 75. évfordulójára
2018. május 3-án megtartott konferenciák válogatott tanulmányai.

Szerkesztette
Horváth István

Eger, 2020.

A kötet megjelenését támogatta:

A borító

Kiadja: Érseki Vagyonkezelő Központ
Felelős kiadó: Ficzek László

© A tanulmányok szerzői
©Egri Főegyházmegyei Levéltár

ISBN
ISSN 2630-8460

Nyomdai munkálatok: Eger '91. Nonprofit Kft.
Megjelent: 300 példányban

TARTALOMJEGYZÉK

ÉRSEKI KÖSZÖNTŐ	7
ADRIÁNYI GÁBOR: Pyrker János László velencei pátriárka vizitációja 1821-ben	9
KÖVES-KÁRAI PETRA: A ciszterci szellemiség és a Habsburg-barátság képzőművészeti emlékei Pyrker érsek magántulajdonában	19
KOVÁCS KÁLMÁN: A határok feloldása a Felső-Eőri Pyrker János László (1772–1847) Zrínyi- drámájában (Zrinis Tod, 1810)	27
VADERNA GÁBOR: A Pyrker-pör értelmezési lehetőségei	39
GALÁN-FAZEKAS IBOLYA: Pyrker László és az egri egyházmegyei állapotok a vizitációs jelentések tükrében....	57
BENKE ZSUZSA: Aláírásgyűjtés az életért? Szmrecsányi Lajos egri érsek és a Tanácsköztár- saság Krupa Sándor visszaemlékezésének tükrében	74
GÁRDONYI MÁTÉ: Szmrecsányi Lajos egri érsek jelentése a Szentszéknek egyházmegyéjéről (1928)	87
TENGELY ADRIENN: A szentmise szabályozása az 1931. és 194. évi egri egyházmegyei zsinato- kon	97
LÁDA BERTALAN: A nyíregyházi ferences rendház és templom	111
VÁMOSI KATALIN: Szmrecsányi Lajos egri érsek és az Alsó-Miskolci plébánosok levelezése	127
BENKE TIBOR: Fejezetek a Kunszentmártoni KALOT történetéből	139
KLESTENITZ TIBOR: Szmrecsányi Érsek alakja a sajtóban	173
Kötet szerzői:	187

A PYRKER-PÖR ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGEI*

1830-ban megjelent Johann Ladislaus Pyrker *Perlen der heiligen Vorzeit* című epikus műve magyar nyelven *Szent hajdan gyöngyei* címmel, méghozzá a korszak egyik legjelentősebb magyar írójának, Kazinczy Ferencnek tolmácsolásában.¹ Pyrker nemcsak a magyar katolikus egyháznak volt kiemelten fontos szereplője egri érsekként, nemcsak a magyar politikai életnek volt aktív alakítója (az egri érsek ekkoriban az országgyűlés felsőtáblájának tagja volt), nemcsak korabeli politikai döntések előkészítője volt bécsi kapcsolatai révén (Pyrker az uralkodó, I. Ferenc személyes pártfogoltja volt, s jó ismeretséget ápolt az udvari elittel), hanem ekkorra már jelentős német írónak számított, akinek eposzai (*Tunisiás, Rudolph von Habsburg*) a német nyelvű verses epikának fontos szövegei lettek, és a Habsburg Birodalom történeti identitásának is szerves részét képezték.² Kazinczy Ferenc, a jozefinus reformok egykori hivatalnokja és a jakobinus összeesküvés egykori elítélte ekkoriban a magyar irodalmi élet kultikus figurája. A vidéki birtokán élő kisnemes Kazinczy évtizedek óta ontotta a leveleket, irodalmi munkássága is jelentékeny.³ Így aztán különös jelentőséget nyert, hogy a birodalmi identitás kidolgozásán fáradozó Pyrkernek egyik munkáját épp az egykori jakobinus fordította magyar nyelvre.

A munka megjelenése után Kazinczy ifjú tanítványa, egy következő korszak nagy irodalmára, Toldy Ferenc írt álnéven kritikát, ami elindította az

* A tanulmány az „Irodalmi nyilvánosság a polgárosodó Nyugat-Magyarországon (1770–1820)” című MTA-Lendület pályázat keretében készült. A szerző kutatásait az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatta.

¹ Az első kiadás Pyrker művéből 1821-ben jelent meg Budán: PYRKER 1821. Kazinczy a második, bővített kiadásból dolgozott, mely két kiadásban jelent meg Bécsben 1826-ban: PYRKER 1826/a; PYRKER 1826/b. További kortárs edíciók: PYRKER 1833/b; PYRKER 1841. Johann Georg Cottánál a szöveg megjelent még a Pyrker-összkiadásokban 1839-ben, 1843-ban, 1845-ben, 1855-ben és 1857-ben. Magam az 1843-as kiadást forgattam: PYRKER 1843. Kazinczy fordítása: PYRKER 1830. Kritikai kiadása: KAZINCZY 2009. 617–760.

² Pyrker gazdagon adatolt önéletrajza hosszas lappangás után 1966-ban jelent meg: PYRKER 1966 (a kiadástörténetről: XXI–XLVI). Pyrker életéről már gazdagabb szakirodalom született, a két legfontosabb munka: CZIGLER 1937.; DOBERSBERGER 1997. A *Tunisiás* kiadásai: PYRKER 1820/A; PYRKER 1820/B; PYRKER 1826/C; PYRKER 1832/A. A *Rudolphias* kiadásai: PYRKER 1825; PYRKER 1827; PYRKER 1833/A. Mind a *Tunisiás*, mind a *Rudolphias* megjelent még Cottánál a Pyrker-összkiadásokban 1839-ben, 1843-ban, 1845-ben, 1855-ben és 1857-ben. E sok kortárs kiadás arra utal, hogy Pyrker irodalmi szövegei a korban forogtak, kedvelt olvasmányok lehettek.

³ Kazinczy pályájáról lásd mindmáig legalaposabb életrajzát: VÁCZY 2012.

ún. Pyrker-pört.⁴ Toldy két okból tartotta feleslegesnek Kazinczy fáradozásait: egyfelől azért, mert a magyar születésű szerzőnek magyarul kellene írnia, másfelől azért, mert Kazinczy a hexameterekben írott verses munkát prózafordításban adta vissza. A kritika váratlanul érte Kazinczyt. Nem értette, hogy mi is itt a probléma, hiszen mindenkinek azon a nyelven kell kifejeznie magát, melyet jobban ismer. (Ezt annak a Toldy Ferencnek mondta, aki német anyanyelvű budai polgárcsaládban nőtt fel, s tudatosan választotta a magyar nyelvet új anyanyelvének.)⁵ S nem értette, hiszen bevett fordítási gyakorlat volt a korban a forma megváltoztatása.

Több irányból is közelíthetünk e vitához.

1. A vitának van egy eszmetörténeti kontextusa. Az a kérdés, hogy miként kell értelmezni egy nemzeti irodalmat, kik lehetnek egy nemzet tagjai, s kik azok, akik nem számítanak annak.

A Pyrker-pör a magyar irodalomtörténet-írásban azért válhatott fontos határponttá, mivel itt volt tetten érhető egy nagy váltás egy nagy politikai hagyományokkal rendelkező territoriális nemzeteszme és egy nyelvi-kulturális identitást felépítő új ideológia között. Pyrker és fordítója számára ezek szerint nem annyira a mű nyelvisége, mint inkább magas színvonala számított, s magától értetődőnek vették, hogy mindenki azon a nyelven írhat, amelyen a leginkább képes kifejezni magát, míg a heves kritika azt kéri számon, hogy egy ország szülötte miért is hanyagolta el saját nyelvét és kultúráját. Persze a helyzet nem ilyen egyszerű, s nem oldható meg annyival – mint tette azt Schwartz Elemér száz évvel ezelőtt –,⁶ hogy egyszerűen bizonyítjuk, Pyrker anyanyelve a magyar volt, de felmenői minden bizonnyal már eleve tudtak németül. Pyrker egy soknyelvű társadalomba született, s illetéknéppen nem egykönnyen rekonstruálható, hogy miként beszélgettek egymással szülők és gyermekek, s bár az azóta publikált önéletírásában Pyrker részletesen szól arról, hogy miként küzdött a német nyelv elsajátításával, e megjegyzései inkább az irodalmi nyelv tanulására vonatkoznak.⁷ Mivel Pyrker két eposza szorosan kapcsolódott a Habsburg birodalmi identitás mítoszainak építéséhez, s lehet tudni, hogy Pyrker mily nagy rajongója volt az uralkodónak, a szakirodalom rendre egyfajta birodalmi identitás kereteibe helyezi Pyrker

⁴ TOLDY 1831. A szövevényes vitát rekonstruálja és új megvilágításban tárgyalja: T. ERDÉLYI 1996.

⁵ A dilemmáról lásd DÁVIDHÁZI 2004. 57–224.

⁶ SCHWARTZ 1935.

⁷ A *Mein Leben* című önéletírásában is szól iskolai tanulmányairól: „Ich war kaum acht Jahre alt, als ich vor Allerheiligen, als angehender Normalschüler, der schon früher im väterlichen Hause durch einen Privatlehrer unterrichtet recht wohl lesen und schreiben gelernt hatte, nach der Stadt geführt und dort in einem honetten deutschen Bürgerhause in Kost und Wohnung gegeben ward.” Ebből az sejthető, hogy Pyrker magyar nyelvű iskolába járt, másnann tudjuk, hogy hamarosan a pálosoknál (Virág Benedeknél és Ányos Pálnál) tanult, de „német polgárházban” lakott. PYRKER 1966. 2.

pályájának egészét.⁸ Ezen elbeszélésnek létjogosultságát elismerve csak egyetlen kiegészítést tennék a problémához: Pyrker esetében a nyelvi és nemzeti identitás összekapcsolása azért is lehetett kérdéses, mert a katolikus egyházszervezet rendjében ezt az összekapcsolást nem mindig és nem minden szinten tették meg ebben az időben. Miképpen például – a korszakból hozván a példát – azt sem tudhatjuk bizonyosan, hogy Rudnay Sándor esztergomi prímásnak inkább a szlovák, vagy inkább a magyar volt az otthonról hozott anyanyelve (esetleg mind a kettő), s német tudását is kaphatta otthonról, azonképpen számos más esetben bizonytalanok lehetünk.⁹ Az egyháziak szervezeti nyelve ugyanis még egy ideig a latin maradt, Pyrker egyházi pályájának írott emlékei is magától értetődően latinok – s hogy emellé milyen irodalmi nyelvet választ, szinte „csak” praktikus kérdés. Érdekes egy pillantást vetni önéletírásának azon részére, amikor arról az ádáz harcról ír, hogy velencei pátriárkaként miként vezette be az anyanyelvi szentbeszédet a reggeli plébániai miséken (az alsóbb néprétegek dogmatikai képzésére), s kényszerítette a papságra Antonio Martini firenzei püspök Biblia-fordításának mindennapi használatát. Érdekes *Mein Leben* című önéletírásának vonatkozó bekezdését idézni:

Nicht mit geringen Schwierigkeiten war eine andere Aufgabe durchzuführen, die in ihren Folgen noch nachhaltiger geworden ist, nämlich die Einführung der Predigten bei dem Früh- und späteren Gottesdienst in den Pfarr- und Kuratkirchen. Früher war in Venedig, wie vielleicht an anderen Orten Italiens, außer der in der Fastenzeit (Quaresima) gehaltenen Predigten und zu welchen in den Städten aus allen Teilen der Halbinsel die renomierten Prediger wie die Opersänger gegen Entgelt berufen werden und außer solchen, die bei den festlichen Novenen täglich abends üblich sind, waren an Sonn- und Festtagen keine anderen pfarrgottesdienstlichen Predigten zu hören, so daß in der Hinsicht besonders die unteren Volksklassen ohne weiterer Belehrung blieben. Nur bei der sogenannten Dottrina christiana, Christenlehre, welche bald nach der Mittagsstunde in den Kirchen gehalten wird, und wo größtenteils nur die Jugend anwesend ist, pflegten die

⁸ Lásd DOBERSBERGER 1997. 138–149. A Hormayr-kör nacionalizmusához lásd: TRENCSENYI–KOPEČEK 2007. 28–30 (a fejezetet MARIUS TURDA írta). Érdekes és tanulságos esettanulmány: ALMÁSI 2016.

⁹ Rudnayról lásd Szerk. GUZMICS 1833; KOLLÁNYI 1900. 415–419; KÄFER 2003. Rudnay pályájának mind a szlovák „nemzeti ébredés” felőli (ehhez lásd VYLVÍJALOVÁ 1998.), mind a magyar szempontot előtérben részesítő leírása kritikában részesíthető egyháztörténeti szempontból. Lásd VADERNA 2017. 96–101.

Katecheten in den Reihen auf- und abgehend einige erläuternde Vorträge zu halten. Ich beschloß daher, die Predigten, wie sie in den übrigen österreichischen Provinzen und in jenen des ganzen kath. Deutschlands bestehen, nämlich um 6 Uhr morgens und später um 9 oder 10 Uhr bei dem Pfarrgottesdienst einzuführen und behufs dessen die sonn- und festtäglichen Evangelien- und Epistel-Abschnitte in einem Bändchen zum Gebrauche der Prediger drucken zu lassen. Die Dekane erhielten den Auftrag, diese Anordnung dem Kuratlerus bekannt zu machen, und nun hat, was kaum zu vermuten stand, ein lange dauerndes Widerstreben von seiner Seite begonnen. Erst jene, dann die Pfarrer, einzeln oder mit mehreren vereint, kamen mit ihren mündlichen und schriftlichen Vorstellungen, mich von dem Vorhaben abzubringen. Wiederholt erklärte ich ihnen, daß die Predigt einen wesentlichen Teil des Gottesdienstes ausmachen müsse, daß sie überall von anerkanntem Nutzen sich erwiesen und besonders in Venedig für die Gondolieri, Dienstboten und die Menschen aus der mittleren Volksklasse als Unterricht in der Religion verabsäumt worden seien. Der jedesmalige Refrain auf alle diese Vorstellungen lautete immer, dies sei nun einmal dort nie Sitte gewesen, den ich aber jedesmal gehörig zurückwies. Der Druck des besagten Evangelienbuches war bereits nach der Übersetzung des Martini, Bischofs von Florenz, begonnen; da kam einer und sagte mir, die hl. Schrift ohne erklärende Anmerkungen gedruckt, würde als verboten in den Index prohib. libr. zu stehen kommen. Ich beschied sogleich zwei Professoren der Theologie aus dem Patriarchal-Seminär zu mir und trug ihnen auf, die von mir mit Röteln bezeichneten dogmatischen Anmerkungen de Martinis unter den Text einzuschalten. Dies geschah während der Faschingszeit. Als am Ende derselben die beiden Professoren mit dem ergänzten Manuskripte zu mir kamen, sagten sie lachend: „Sua Eccellenza ci ha fatto un bel Carnovale!”

—¹⁰

Érdemes figyelni az érvelést: azért van szükség anyanyelvi vallási életre, mert gondoskodni kell a vallási nevelésről, s ezt nem csupán a felsőbb osztályokban kell elvégezni, de Pyrker figyel a gondolatokra, a cselédekre és a nép

¹⁰ PYRKER 1966. 107–108.

középosztálybeli tagjaira (ők az iparosok lehettek Velencében). Vajon akkor Pyrker a talján nemzeti érzés hőse volna? Alig hiszem. Inkább van szó arról a folyamatról, amiképpen a jozefinus évtized után újra magára találó katolikus egyház megpróbálja oktatási reformokkal képezni híveit, s növelni híveinek számát. Mint hamarosan látni fogjuk, Pyrker irodalmi munkásságának jelentős része is ebbe az irányba mutat.

S említessék meg e ponton, hogy Kazinczy személye felől sem beszélhető el a történet tisztán egy ideológiai törésvonal illusztris eseteként. Hiszen itt épp azon Kazinczynak a nemzeti nyelv iránti elkötelezettsége lett kétségbe vonva, aki maga a nyelvújítási harc legismertebb, hovatovább szimbolikus figurája volt. Toldy Ferenc támadása talán azért is volt annyira megdöbbentő, s azért keltett ekkora feltűnést, mivel éppen a legjelentősebb párhívót támadta meg a nyelvi-kulturális nemzet koncepciójának.

2. A vitának aztán kétségkívül van egy politikai kontextusa. Kirobbanásának dátuma egybeesik a magyarországi társasélet nagy fordulópontjainak eseményeivel, pontosabban a kulturális intézményrendszer kialakulásának és megszilárdulásának idejével.¹¹ 1830-ban indult az akadémia működése, ahol Kazinczy fontos szerepet vitt, ahol Toldy Ferenc éppen elbukta a titkári állást (amelyre egy ideig Kazinczy maga is ácsingózott), és ahol a katolikus főpapságnak egyelőre komoly befolyása volt. Az alapítást megelőző egyeztetés és az alakuló ülések többféle feszültség erőterében zajlottak: a pesti fiatalok vidéki idősebbekkel álltak szemben, a protestáns tudósok (köztük nem egy gyakorló lelkész) pedig az igazgatótanács katolikus főpapjaival.¹² Bár Pyrker maga nem volt tagja az igazgatótanácsnak, Toldyék megszólalása mégis értelmezheti ezt a helyzetet: egyszerre támadtak egy magas rangú katolikus főpapot és egy hetven fölött járó irodalmárt, a kor irodalmi doyenjét. S persze ide kapcsolhatóak a kor politikai eseményei is. 1830-ban már folytak egy következő országgyűlés előkészületei is. A Pesten zajló regnikloráis bizottsági üléseken egyházügyi kérdéseket is tárgyaltak, s a katolikus papság Ferenc uralkodása alatt szolid offenzívába kezdett pozícióinak megerősítésére.¹³ Nem véletlen, hogy a kibontakozó reformkori politikában a felső táblán résztvevő katolikus főpapság rendre a reformok ellenében érvelt. Pyrker maga például a vegyesházasságok ügyében szólalt fel a diétán 1843-ban, miután az ellenzéki gróf Esterházy Kázmér a püspöki kart hérosztratoszi viselkedéssel (azaz: dicsvágyó, feltűnési viszketegséggel) vádolta meg, amiért kiálltak VIII. Pius pápa 1830. március 25-i *Litteris altero abhinc anno* kezdetű bullája mellett (hogy vegyesházasságok esetén minden gyermeket katolikus hitre kell nevelni). Pyrker a naplójában úgy írja le saját felszólalását, hogy „da herrschte eine tiefe Stille durch den ganzen Saal der Magnaten”, s az idősebbek

¹¹ Lásd e folyamatról GINTLI 2010. 429–440. (A fejezet szerzői SZILÁGYI MÁRTON és VADERNA GÁBOR.)

¹² Erről lásd VADERNA 2013. 222–230.

¹³ Nem véletlenül nyomtatták ki a korábbi, 1793-as bizottsági ülések jegyzőkönyveit: PROTOCOLLUM 1826.

szemében a hála könnye csillogott.¹⁴ A reformkori ellenzékhez sok szálon kötődő fiatal proto-értelmiségiek csoportja magától értetődően ment neki az udvarhú köröknek.

A vitának van hát egy generációs, lélektani kontextusa is, mely a politikai-intézményi kontextusról nem igazán választható le. A fentiek után már nem is meglepő e szempont. A fiatal Toldy leszámol mesterével, rituális apagyilkosságot követ el, amikor Kazinczyt támadja. S e támadáson keresztül egy fiatal irodalmi kör bejelenti igényét arra, hogy komolyabb szerepet vinnének az irodalmi életben, nagyobb térre van szükségük az akadémián, s közvetve arra is utalnak, hogy változásokat kívánnak a katolikus főpapság politikai attitűdjét illetően. Bajza József és Toldy Ferenc fennmaradt, s azóta kiadott levelezéséből rekonstruálható, hogy mily tudatosan készültek pozíciókat szerezni Toldyék.¹⁵ Elindul a Kritikai Lapok (itt olvasható az első számban Toldy kritikája), nekimennek gróf Dessewffy Józsefnek a *Hitel*-vitában, kirobban az ún. Conversations lexikoni-pör. A Bajzától kitalált stratégia lényege: nyomás alá helyezni a Széchenyi vezette korabeli intézményrendszert, a folyamatos botrányokkal provokálni a helycserét.¹⁶ S ehhez hozzátehetjük: talán egy kis személyes sértettség is munkált Bajzában és Toldyban. Évekkel korábban jóbarátjuk, Kisfaludy Károly (ő 1830-ra már meghalt) is ajánlkozott Pyrkernél a *Perlen* fordítására, ám akkor ez a vállalkozás nem jött össze.¹⁷ Ki tudja? Talán a nagynevű és nem utolsó sorban gazdag mecénás elvesztése is motiválhatta a támadást. (Itt érdemes megemlíteni, hogy semmi nyoma annak a Pyrker körüli anyagokban, hogy az érsek érzekelte-e egyáltalán, hogy milyen irodalmi polémia bontakozott ki személye körül. Ha érzekelte is, mindenesetre nem reagált arra.)¹⁸

3. S végül, de nem utolsó sorban a vitának van egy esztétikai kontextusa. Ez több kérdést is felvethet. Az egyik nyilván az a Toldytól szóvá tett kérdés,

¹⁴ PYRKER 1966. 221–222.

¹⁵ Ez a levelezés azért is bontakozhatott ki, mert Toldy 1829–30-ban nagyobb nyugat-európai körutat tett, s levélben tárgyalták meg Bajzával a tennivalókat: BAJZA–TOLDY 1969. passim. Toldy rituális apagyilkosságához lásd DÁVIDHÁZI 2004. 250–258.

¹⁶ Erről lásd VADERNA 2013. 295–345.

¹⁷ Kisfaludy 1824. március 20-án írja Ürményi Józsefnek: „Ide rekesztvén az 1824-diki Aurorát, óhajtom, hogy ezen zsengei a magyar nyelvnek Excell. figyelmét megérdemelhessék. Szerettem volna ugyan az idén még az Előidő gyöngyeiből a Makkabeusokat belé adni és ezen szép költemények fordításával gazdagítani literaturánkat; de részszerént még oly darabos munkám, hogy azzal előlenni nem is mertem, részszerént ily világi Almanachban a tárgyat magasnak tartván, félre tettem azon szándékkal: hogy az egész munkát újra kidolgozom s úgy különösen kiadom.” Kisfaludy Károly Ürményi Józsefnek, Pest, 1824. március 20. In: KISFALUDY 1893, 404. Ugyanezen a napon ajánlkozik fel a fordításra Pyrkernél is: Kisfaludy Károly Pyrker Lászlónak, Pest, 1824. március 20. In: ESZTERGÁR 1904. 701.

¹⁸ T. Erdélyi Ilona idézett cikkében tett állításai arról, hogy Pyrker mit tudhatott a vitába beszálló korabeli magyar írókról (például Vörösmartyról), verifikálhatatlanok: lásd T. ERDÉLYI 1996. 643. Amikor Kölcsey Ferencsel 1832. december 18-án találkozik Pyrkerrel Pozsonyban, s az érsek megjegyzi, hogy ismeri őt, nem tudhatjuk, hogy a költőt ismeri-e benne vagy inkább a diétai követet, a frissen megválasztott kerületi jegyzőt. Lásd KÖLCSEY 2000. 14.

hogy szabad-e, lehet-e egy verses szöveget prózában visszaadni. A másik, és erről sem Toldy kritikája, sem az utóbb érkező hozzászólások nem nyilatkoztak: jó-e egyáltalán Pyrker műve? Merthogy amit nem tesznek szóvá, az éppen az, hogy Pyrker nagyon különös módszert választott, amikor bibliai történeteket eposzi formában adott elő. A kor nagy esztétikai problémáit metszi át Pyrker műve: 1) az eposz mint identitásteremtő műforma milyen közösségeket alkothat meg (lehet-e ez vallási közösség)?; 2) az elbeszéltek képek sorozatának (itt: gyöngyöknek) dilemmái miként megoldhatóak, azaz milyen viszonyban van egymással az időtlen képiség és az időben kiterjedő elbeszélés?

Pyrker viszonylag nagy tudatossággal alkotta meg műveit. Tudatosan választotta a hexameteres formát két nagy eposzához, s tudatosan tartott ki mellette, amikor továbbfejlesztette egy új műfaji kísérlet felé. Ne feledjük, hogy a 18. század végének német nyelvű irodalmában közel sem volt egyértelmű, hogy miképpen kell visszaadni az eposzi nyelv klasszicitását (s ezt tekintetbe véve akár Kazinczynak a prózafordítás melletti döntését is árnyalhatjuk). Ismeretes, hogy Johann Jakob Bodmer 1767-ben hexameterben fordította le az *Ilias* első hat énekét, amire August Bürger 4 évvel később ugyanezt az anyagot megdolgozva rímtelen jambusokat ajánlott. Az ezt követő évek a kísérletezés időszaka: Herder, Wieland vagy Goethe ekkor még inkább jambust látja szívesen, utóbbi egyenesen a prózafordítás szükségessége mellett érvel, aztán Friedrich Leopold Stolberg gróf 1778-as *Iliasa*, Bodmer ugyanebben az évben kiadott teljes *Homerosa* és Joahnn Heinrich Voss 1781-es *Odyseiája* után maga Bürger is készít hexameteres prózafordításokat. A legismertebb, legelismertebb fordítás végül Voss teljes *Homerosa* lesz, ami 1793-ban jelenik meg. Az ekkoriban csiszolt német hexameterben íródik aztán Goethe *Hermann und Dorotheája*, afféle modern eposzként.¹⁹ Mindezek felidézésére nem pusztán azért volt szükség, hogy jelezzük: Pyrker korszerű szerzője korának (hogy Johann Georg Cotta életműkiadásra vállalkozott, ezt talán önmagában is jelzi), hanem azért, mert így látszik csak igazán az, hogy a hexameteres forma mily szorosan kapcsolódik ahhoz az útkereséshez, amiként a modern verses epika helyet keres magának. Pyrker saját szavaival ezt így írta le:

Bei meinen vielfältigen, anderweitigen Beschäftigungen hatte ich meine literarische Ausbildung nicht versäumt; es war mir ein unaussprechliches Vergnügen, in den einsamen Abendstunden und meistens bis tief in die Nacht hinein meinen Studien obzuliegen. Seit ich in der Stiftsbibliothek Homers Ilias nach der Voßischen Übersetzung gefunden und gelesen hatte, war für das Ideal, das ich schon so lange in der

¹⁹ Ennek történetéhez lásd FINSLER 1912. 440–455; FROMM 2007. 480–484. Pyrkernek az antikvitáshoz való viszonyáról lásd e két friss tanulmányt: KÜHLMANN 2017.; KLECKER 2017.

Brust mit mir herumtrug, die Form gefunden; mein Entschluß war gefaßt, die Eroberung von Tunis und die Befreiung von zwanzigtausend Christensklaven durch den heldenmütigen Kaiser Karl V. zum Stoff eines Nationalepos der Deutschen zu wählen, und dieser literarischen Arbeit allein die Mußstunden meines Lebens zu weihen.²⁰

Pyrker már 1816-ban, a *Tunisiás* első részleteinek folyóiratbeli közlésekor publikál egy kisebb eszme-futtatást, amely *Abhandlung über die Maschinerie* címmel öröklődött a szakirodalomban (s amely később a második kiadástól a *Tunisiás* előszavaként jelent meg újra).²¹ Itt azzal a problémával foglalkozik, hogy az antik hősköltemények mitológiai világa a modern ember számára kiüresült. A mitológia elveszítette erejét, közvetlen életvilágunkra nem hat, ennek felcserélése keresztény szimbolikára viszont nem oldja meg a helyzetet, hiszen a hősköltemény alapja mégiscsak a földi létezés ütköztetése a természetfelettel. Azt a klasszikusnak tekinthető – többek között Winckelmann-nál is feltűnő – nézetet ismétli itt meg, hogy a görögök istenvilága az emberi szépség és eszmény létrehozásának hatékony és szükségszerű eszköze, egy olyan eszköz, mely a halhatatlansága révén irányítja az emberiség figyelmét az elmúlásra. A fantázia birodalmából érkező istenek ilyenformán láthatóvá, jelenvalóvá tesznek elvont ideákat, képpé és ezáltal megragadhatóvá varázsolják az absztrakciót. (Zárójelben teszem hozzá, hogy Pyrker itt azt is említi, hogy az antikvitás emberei nem ismerhették a kereszténységet, de haláluk után van módjuk arra, hogy megismerjék a szentek életét – hiszen a lelkük mélyén igaz keresztényi eszmék lakoztak, csak nem volt módjuk kifejezni azt. Ez a megjegyzés volt az oka, hogy Verseggy Ferencnek aztán 1821-ben nem engedte meg egyháza, hogy lefordítsa a szöveget, s ennek nyomán és Pyrker részvétele nélkül robbant ki a háttérben a magyar katolikusok mitológia-vitája.)²² A lényeges a számunkra az a mozzanat, mely a mitológiát a képzelőerőhöz köti hozzá, a képzelőerőt pedig képek megalkotásának-kialakulásának spontaneitásával kapcsolja össze. Nem véletlen, hogy már a kortársak is felfigyeltek Pyrker eposzainak

²⁰ PYRKER 1966. 40–41.

²¹ A szöveg az első mutatóvonalakkal együtt jelent meg: PYRKER 1816. Lásd még ehhez Pyrker vonatkozó okfejtéseit később: PYRKER 1832/B; PYRKER 1837.

²² Ennek fontosabb dokumentumai: Verseggy Ferenc Horváth Jánosnak, 1820. november 19. In: HORVÁTH 1937. *87–*90; Horváth János Verseggy Ferencnek, Veszprém, 1820. november 22. In: HORVÁTH 1937. *220–*221; Verseggy Ferenc Horváth Jánosnak, 1820. november 30. In: HORVÁTH 1937. *90–*92; Verseggy Ferenc Horváth Jánosnak, 1820. december 3. In: HORVÁTH 1937. *92–*93; Horváth János Verseggy Ferencnek, Veszprém, 1820. december 6. In: HORVÁTH 1937. *223–*224; Kiss Ferenc Verseggy Ferencnek, 1820. december 3. és 30. között. In: HORVÁTH 1937. *264–*266; Verseggy Ferenc Kiss Ferencnek, 1820. év végén. In: HORVÁTH 1937. *161–*162; Verseggy Ferenc Horváth Jánosnak, 1821. február 15. In: HORVÁTH 1937. *101–*104.

szemléletességére. Az eposzoknak arra a tulajdonságára, hogy mintha képleírások áradó sorozatát adná. Czigler Ábel, Pyrker munkásságának meghaladhatatlan kutatója idézi a *Tunisiás* egyik kéziratos magyar fordítástöredékének előszavát: „Egy gazdag képtár ez, melyben a sokféle, kisebb-nagyobb, derült és komoly festmények meghatólag gyönyörködtetik a nézőt.”²³ A mitológia ilyenformán nem annyira világnézeti-ideológiai kérdés, hanem inkább esztétikai. A *Tunisiás* kapcsán maga Pyrker nyilatkozik imígyen évtizedekkel később, összekapcsolván a verselés és a képalkotás kérdését:

Anfangs schien mir die Stanze, als der romantischen Poesie angehörig, den Vorzug zu verdienen, und ich machte mich ganz freudig über den ersten Gesang meines Gedichtes her, der in solchen beinahe zu Ende gedieh; doch bald überzeugte ich mich, daß der Reim, wenn auch noch so glücklich gehandhabt, den Gedanken immer Fesseln anlege; dies um so mehr bei einem langen, erzählenden Gedichte, wie es das Epos ist, für welches sich der Hexameter durch seine Breite im Periodenbau, durch das Auffassen volltönender zusammengesetzter Wörter und durch die Macht, alles, was sich in der Schöpfung dem Ohr durch einen Laut und dem Auge durch seine Form erkennbar ist, ganz entsprechend zu beschreiben, vorzüglich eignet.²⁴

Joachim Heinrich Jäcknek, bambergi könyvtáros-történésznek, korábbi ciszterci szerzetesnek 1826. november 7-én keltezett levelében pedig így ír – némi felháborodással – a *Rudolphiast* ért ama kritikára, hogy karakterábrázolása nem kidolgozott:

Wenn es mir nur gelungen hat, einige interessante Schilderungen von Naturszenen, vom Wasserfall, von Kämpfen usw. zu machen, dann – habe ich umsonst den Reichtum einer Welt in meinem Busen getragen, den ich meinen Liedern einzuhauchen suchte! – Doch, genug hievon.²⁵

²³ Idézi: CZIGLER 1937. 62. A kézirat lelőhelye: *Tunisiás*. Pyrker után szabadon fordította egy hazafi, MTA KIK Kt., RUI 4r. 294.

²⁴ PYRKER 1966. 41.

²⁵ Johann Ladislaus Pyrker an Joachim Heinrich Jäck, Venedig, 7 November 1826. In: PYRKER – JÄCK 1931. Briefe 26. 136.

A *Perlen* és a később publikált *Legenden der Heiligen*, illetve a *Bilder aus dem Jesu und der Apostel*, melyek először 1842-ben jelentek meg,²⁶ témájukban már olyan mitológiához nyúlnak, amely nem okozhatott fennakadást keresztény közegben: a Bibliából voltak merítve történetei. S éppen ez lehetett a meglepő újítás: Pyrker az eposzokra kidolgozott írástechnikáját bibliai történeteken is alkalmazza. A *Perlen*, a *Legenden* és a *Bilder* egyaránt rövid, sűrített történetekre utalnak. Egy-egy jelenet, szinte festményre emlékeztető helyzetképbe kulminál, soha nem az egész történetet kapjuk, hanem egy-egy apró, elsőre talán lényegtelennek tűnő darabot, mely aztán valamiféle sokkoló képpé merevedik ki.

A *Perlen* esetében a történetek az Ószövetségből érkeznek, s egy-egy absztrakt idea allegorikus megjelenítései. Ez nincs különösebben elrejtve: minden szövegegység címet kapott, a *Mózes* című rész három alfejezete például az Isten, megváltás, feltámadás problémájával foglalkozik (Mózes természetesen Jézus tipológiai előzményeként láttatván), s minden fejezet végére került egy összegző tanulság is. Ez a retorikai szerkezet egyfelől a szentbeszédet követi, másfelől mégiscsak egy olyan epikus formára mutat, mely egészen másunnan érkezik. Ez a műfaji-formai döntés mintegy átesztétizálja a mindennapi élet szerves részét is képező prédikációkat, s a vallásos költészet sajátos műfaját hozza létre.

Tudjuk, hogy a *Perlen* első, 1821-es budai kiadása komoly hasznot hozott. A Brunsvik Teréz védnöksége alatt működő Budai Jótékony Nőegylet költségén lett kinyomtatva, s öt év alatt 10 000 forint hasznot hozott (még hozzá értékálló rénes forintban számolva), ami egészen figyelemre méltó könyvsikerre mutat.²⁷ E siker titka, azt hiszem, nemcsak a bibliai téma népszerűségében rejlik, hanem abban, hogy Pyrker a jelenetezés során a korabeli populáris műfajok poétikai eszköztárától sem riadt vissza. 1820 tavaszán járunk a *Mein Lebenben*, amikor erről olvasunk:

²⁶ A *Legenden* kiadásai: 1) PYRKER 1842/a.; PYRKER 1844. A *Bilder* kiadása: PYRKER 1842/b. Utóbb a két kiadvány együtt is megjelent: PYRKER 1847.

²⁷ „Die Ursache, diesen einstweilen letzten Gesang zu vollbringen, war die an mich gestellte Bitte der Vorsteherin des wohlthätigen adeligen Frauenvereins daselbst, Gräfin von B(runswick), daß ich ihr mein Manuskript zum Besten desselben übergeben möchte. Es ward abgeschrieben und übergeben, und so kamen »Die Perlen der hl. Vorzeit« im J. 1821 auf Kosten des Adeligen-Wohlthätigen Frauenvereins in Ofen gedruckt zum ersten Mal heraus und haben ihm, dem Himmel sei Dank, reichliche Zinsen (nach denen in den Jahren 1826 und 1827 erschienenen gedruckten Ausweisen über 10 tausend Gulden W.W. – gleich 4000 F.C.M.) getragen.” PYRKER 1966. 99. Persze némileg elnagyolt lehet az összeg, hiszen az önéletírás előtt évtizedekkel még másképp és más összegre emlékezett: „Da Sie sich meiner Perlen der h. Vorzeit so gütig annahmen, so muß ich Ihnen meine Freunde die ich gestern hatte, melden. Ich erfuhr nämlich, daß der wohlthätige Frauen-Verein damit über 8000 fl. für die Armen bis jetzt gewonnen; so häufig wurden sie abgesetzt.” Johann Ladislaus Pyrker an Joachim Heinrich Jäck, Wien, 3 Oktober 1824. In: PYRKER–JÄCK 1931. Briefe 15. 111.

Da geschah es eines Abends, daß die Sehnsucht in mir rege ward, mich, wenn auch nur auf wenige Augenblicke, aus den drückenden Erdenräumen in das heitere Reich der Poesie aufzuschwingen und der lästigen Gegenwart zu entrücken. Nachdem ich einige Mal sinnend auf und ab gegangen war und mir verschiedene Vorstellungen vorüberschwebten, stand ich plötzlich stille – eine schon vor vielen Jahren gewählte und seitdem oft durchdachte Aufgabe lag hell entwickelt vor meiner Seele da. Als ich nämlich die Bücher des Alten Bundes, noch ehe ich zum Priester geweiht ward, öfters mit ernstem Fleiße durchlas, dachte ich mir, aus der Geschichte Abrahams, Mose, der Propheten Helias und Elisa und der Makkabäer ließe sich etwas ganz Eigenes gestalten, das noch die Poesie keiner anderen Nation unsrer Zeit aufzuweisen hätte.²⁸

E különlegesség pedig két vonatkozásban ragadhatta meg Pyrker figyelmét: a történetek plasztikussága és a kaland tűnhetett fel olyan elemként, mely határozottan a modern irodalom felé mozdította el. A verses epikának a regényesség és a plasztikusság felé való elmozdulása persze jelen van – hol egyszerre (mondjuk Goethe idézett eposzában), hol külön-külön (a magyar irodalomban Vörösmarty inkább a képszerűség, a metafora jelentéstermelő erejének kiaknázása felé mozdult, kortársai, mint például Peretsenyi Nagy László vagy Pázmándi Horváth Endre, inkább a kaland felé).²⁹

Pyrker rendkívül egyedi megoldásait Kazinczy nagyon egyedi megoldással írta újra: egyfelől a hexameteres forma elvetése az eposzi gyökerek elhalványításával is járt, másfelől egy sajátosan érzékeny prózastílusban kellett visszaadnia a lírain hangolt képek sorozatát. Mindenesetre talán azért sem tekinthető zavarónak a prózára való átültetés, mert a Pyrker-szövegek már eleve rendelkeztek a regényesség jellemzőivel. Példának okáért felidézhetjük a *Sámson* című szöveget, mely Saul király találkozását a halottlátó asszonnyal (1Sám,29) állította a középpontba. A korban egyre népszerűbbé váló rémtörténetek narratív kliséire épül a Pyrker-féle átírat: a lassú (részletező) fölvezetés után Saul csak sokára tud találkozni Sámson szellemével, aki a király és fiai halálát jövendöli meg. Saul elájul. A bibliai Sámuel könyvében itt még Saul feleszmélése következik: a halottlátást korábban maga tiltotta be, most mégis egy halottlátó asszonynál (aki Pyrkernél boszorkánynak van ábrázolva) vacsorázik. A dramatikus feszesség kedvéért Pyrker ezt elhagyja, Saul az ájulásból egyedül ébred (egy ifjú szellemalakja sejlik fel, majd tűnik tova), s a következő pillanatban már a csatából villant fel

²⁸ PYRKER 1966. 97.

²⁹ Lásd CSONKI 2015.

egy horrorisztikus képet: Saul és fiai valóban meghalnak. De az ellenséget alig látjuk (nincsenek kontúrjai) – csak holtakat látunk, csak halált látunk, s csak Sault látjuk kardjába dőlni. Ez az egyoldalúság emeli ki, hogy voltaképpen mindegy is, hogy mit kerestek a filiszteusok Gilboa hegyénél, amit látunk az az isteni Ítélet maga.

Hadd idézzem előbb Kazinczy tolmácsolásában ezt a rövid részt:

Mi zaj ez itt? a' fenyéren már régen fegyverek csattognak. Az elholtak szám nélkül feküsznek poraikban. Örvendő dühében közelébb és mindég közelébb tolakodott a' győztes, hogy a' halált egy se kerülhesse el szaladásával. De kik kelnek itt rettenhetetlen lélekkel a' tolakodóknak ellenekbe? Saul az, és vele együtt három fiai, Jonathán, Abinadáb, és Malchíza, és némelly kevés híven-maradtjai, eltökelve hogy a' Királyt veszni nem engedik, 's ellenébe ömlenek a' bizonyos halálnak. Ijászok fogák körül az erőseket. A' Király halálos lövést kapott lapoczkájában, 's a' vér ömlött sebeiből. Jonathán, ah, a' lágyérzésű derék ifju! által vagyon döfve mellyén, 's porba dőle! Két testvére még hős lélekkel küzd, de elhullanak azok is. Akkor a' szerencsétlen Király, nem remélvén többé az Úr' segédét, fegyverekéhez fordúla, 's elébe nyújtá dagadozó keblét, hogy késedel nélkül verje által, minekelötte az ellenség' hatalmába jusson 's lábait gyalázatos béklyó terhelje. De ez nem meré illetni a' Királyt, az Úr' parancsolatjából felkenettet; 's így ő – irtózatoss látvány! – maga ereszkedik fegyverébe, 's vére között fetrengve lehellé ki szerencsétlen életét.³⁰

Pyrker eredeti hexameterjei így hangzanak:

Horch, der Schlachtruf schallt schon stundenlang auf dem Blachfeld!
Zahllos liegen im Staub die Erschlagenen; näher und näher
Dringt der Sieger in jauchzender Wuth, daß Keiner dem Schwert mehr,
Flüchtend, entrinn'. Allein wer kämpft unbändigen Muthes,
Gegen die Wüthenden an? Und um ihn die wenigen Treuen,

³⁰ A kritikai kiadásban: KAZINCZY 2009. 681–682.

Sind es erlesene Diener vielleicht, ihn zu retten,
entschlossen?
Saul, der Herrscher, mit Jonathan, Abinadab, und
Malchisa,
Seinen Erzeugten, ist's, der hier des Todes Gefahren
Kühn entgegen sich wirft. Die Bogenschützen
bestürmen
Rings die Tapferen. Schon durchfuhr ein tödlicher
Bolzen
Ihm das Schultergelenk', und Blut entströmte den
Adern.
Jonathan, ach, der sanfte, der edelgesinnete Jüngling,
Sinkt, an der Brust durchbohrt, in den Staub, und die
tapferen Brüder
Kämpfen, und sterben mit ihm als Helden! Da wandte,
verzweifelnd
Ganz an der Hülfe des Herrn, der unglückselige König
Sich zu dem Waffenträger, und both ihm die muthige
Brust dar,
Daß er sie schnell mit dem Schwert durchstieß', eh'
schmähliche Fesseln
Ihn in der Feinde Gewalt belasteten. Aber nicht wagte
Dieser die frevelnde Hand an des Herrn Gesalbten zu
legen
So, daß Saul, o Jammergeschick', in das eigene
Schwert sank;
Blutend im Staube sich wand, und das schwindende
Leben verhauchte!³¹

Az „o Jammergeschick” közbevetés Pyrkernél (Kazinczy magyarításában: „irtózatoss látvány!”) olyan olvasói ajánlatot fogalmaz meg, melyet az érzékeny levélregények világából ismerünk. Az olvasótól elvárt iszonyodást nemcsak a kép érzékletesen leírt borzalmi fejezik ki, hanem az elbeszélői közbevetés mintegy imperatívusként fogalmazza meg az olvasó számára, hogy milyen érzelmeknek kell feltámadnia benne, ha valóban úgy tudott viszonyulnia olvasmányához, amiként kellett – együttérzően.³²

A hexameter prózanyelvre váltása azonban komoly következményekkel is járt. Nemcsak azért, mert a magyar szöveg, ha lehet, még több érzelmet vitt a szövegbe, s paradox módon a prózaszövege szinte képibb lett, mint az eredeti német versek voltak. Pyrkernél a király és fiai a halál veszélyei ellen bátran harcolnak, Kazinczynál már „ellenébe ömlenek a bizonyos halálnak”, s talán azért is ömlenek, hogy az emberi testek egy színekdoché áttételével a

³¹ PYRKER 1843. 152–153.

³² Az érzékenységek kultúrájáról lásd VADERNA 2017. 345–357.

hamarosan kiömlő vérrel kerüljenek viszonyba. A prózaszöveg képiségének komplexitása egyáltalán nem volt idegen Kazinczytól, hiszen már Gessnerfordításában alkalmazta, s Sallustius-átültetésében is folytatta, s ilyenképpen az érzékeny magyar próza egy sajátos változatát hozta létre.³³

De nemcsak a képiség nagyfokú szabadságában, azaz – mondjuk ki – a képzelőerő esztétikájában áll a hexametertől való eltekintés jelentősége. Pyrker az eposzi forma választásával határozottan egy közösségi identitás megalkotását jelöli ki munkája céljának, s erre a hexameteres forma – az idézett német eposzviták után – már egyértelműen rájátszik. E közösség nála nyilván a keresztény, s azon belül is a katolikus egyházi közösség. A bibliai történetekben – legyenek azok ószövetségi „gyöngyök” vagy újszövetségi „képek” – egy vallási közösség körvonalazódik, s az olvasói együttérzés felkeltése a közös vallási felhevülés vagy átszellemülés érdekében megy végbe. Ha tetszik, akkor azt is mondhatnánk, hogy Pyrker a katolikus kultúra barokk eposzaiból örökölt neoplatonikus problémakört (a vallási reveláció egy magasabb létforma átélése) az érzékeny antropológia révén próbálta meg modernizálni. A képek felvillantásával elmondott töredékes narráció ugyanis az érzékeny levélregények technikájára épül, s immár egy olyan olvasóra számít, aki éppen az olvasás aktusa, az esztétikai befogadás révén képes szert tenni valamiféle revelatív tapasztalatra. Ez a revelatív tapasztalat azonban nem pusztán egy megragadhatatlan vallási átszellemültség, hanem a kép lefordítható a tanításra, azaz nagyon is konkrét teológiai üzenete van. Az érzékeny képleírások így a templomi szentbeszédekkel analóg módon működnek.

Azáltal, hogy Kazinczy a szövegeket az eposzi nyelvről az érzékeny prózába fordította át, jelentős mértékben tompította az eposz műfajának közösségképző erejét. Minekutána a szöveg immár nem volt eposzként felismerhető, az olvasók is eltávolodhattak a felkínált közösségi élménytől, a bibliai történetek érzékeny prózába ültetése pedig inkább azt az értelmezést sugallta, mely szerint az emberi érzékenység olyan antropológiai jellemző, mely minden korban, minden kultúrában, így a Bibliában is megtalálható. Ez az értelmezés már olyannyira nem közösségi volt, hogy egyenesen egy magányos, érzékeny olvasóra apellált.³⁴

A Pyrker-pör körüli vita nagy és a vitából kihagyott kérdése volt, hogy Pyrker eposza vagy Kazinczy szövege esztétikailag értékelhető-e egyáltalán. Toldy e hiánnyal azt sugallta, hogy nem igazán, s az irodalomtörténeti utóélet is ebbe az irányba mutat. Fentebb egy esztétikai kontextus felmutatására tettem kísérletet, s amellett érveltem, hogy a Kazinczy-fordítás jelentősen elmozdította az eredeti szöveg esztétika- és eszmetörténeti értelmezhetőségét.

³³ A Sallustius-fordítások jelentőségéről ebből a szempontból lásd SZÖRÉNYI 2010. Ennek a jelenségnek a líratörténeti vetületeiről lásd MARGÓCSY 2010.

³⁴ Az olvasás technikáinak korabeli változásáról lásd WITTMANN 2000.

Felhasznált források és irodalom

MTA KIK Kt. = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

- ALMÁSI 2016. = ALMÁSI, GÁBOR: Faking the National Spirit. Spurious Historical Documents in the Service of the Hungarian National Movement in the Early Nineteenth Century. In: Hungarian Historical Review. 5 2016/2. 225–249.
- BAJZA–TOLDY 1969. = BAJZA JÓZSEF és TOLDY FERENC levelezése (s. a. r. OLTVÁNYI AMBRUS). Budapest, 1969 (A magyar irodalomtörténetírás [!] forrásai 9)
- BRIEFTE 1931. = BRIEFTE VON LADISLAUS PYRKER UND JOACHIM JÄCK. Eine literarisch-kritisch-biographische Korrespondenz. In: Cistercienser Chronik. 43. 1931. 37–46; 75–86; 109–117; 134–142; 170–178; 208–214; 238–242; 264–269; 298–305.
- CZIGLER 1938. = CZIGLER ÁBEL S. O. Cist.: Felső-Eöri Pyrker János László. 1772–1847. Budapest, 1937.
- CSONKI 2015. = CSONKI ÁRPÁD: Mitológiai gondolkodásmód a magyar nyelvű verses epikában Pázmándi Horvát Endréig. Irodalomtörténeti Közlemények. 119 2015/2. 197–215.
- DÁVIDHÁZI 2004. = DÁVIDHÁZI PÉTER: Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet. Budapest, 2004. (Irodalomtudomány és Kritika)
- DOBERSBERGER 1997. = DOBERSBERGER, ROLAND: Johann Ladislaus Pyrker. Dichter und Kirchenfürst. St. Pölten – Wien, 1997.
- ESZTERGÁR 1904. = ESZTERGÁR LÁSZLÓ: Kisfaludy Károly mint Pyrker fordítója. Egyetemes Philologiai Közlöny. 28. 1904. 701–703.
- FINSLER 1912. = FINSLER, GEORG: Homer in der Neuzeit von Dante bis Goethe. Leipzig–Berlin, 1912.
- FROMM 2007. = FROMM, HANS: Epos. In: KLAUS WIEMAR (Hrsg.): Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft. Neubearbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte. Band I. A–G. Berlin – New York, 2007. 480–484.
- GINTLI 2010. = GINTLI TIBOR (főszerk.): Magyar irodalom. Budapest, 2010.
- GUZMICS 1833. = GUZMICS IZIDOR [Szerk. megjelöléssel]: Életírás [Rudnay Sándor]. In: Egyházi Tár. IV. Füzet. Pesten, 1833. 168–176.
- HORVÁTH 1937. = HORVÁTH KONSTANTIN: Az „Egyházi Értekezések és Tudósítások” (az első magyar kat. teol. folyóirat [!]) története 1819–1822. Veszprém, 1937.
- KÄFER 2003. = KÄFER ISTVÁN: Rudnay Sándor. In: BEKE MARGIT (szerk.): Esztergomi érsekek. 1001–2003. Budapest, 2003. 358–360.
- KAZINCZY 2009. = KAZINCZY FERENC: Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig. Önállóan megjelent fordításkötetek (s. a. r. BODROGI FERENC MÁTÉ–BORBÉLY SZILÁRD). Debrecen, 2009. (Kazinczy Ferenc művei)

- KISFALUDY 1893. = KISFALUDY KISFALUDY KÁROLY minden munkái. Hetedik bővített kiadás. Hatodik kötet (s. a. r. BÁNÓCZI JÓZSEF). Budapest, 1893.
- KÖLCSEY 2000. = KÖLCSEY FERENC: Országgyűlései napló (s. a. r. VÖLGYESI ORSOLYA) Budapest, 2000. (Kölcsey Ferenc minden munkái)
- KLECKER 2017. = KLECKER, ELISABETH: „Bókok, amelyek egyáltalán nem keltenek kedvező benyomást”. Pyrker János László: Rudolph von Habsburg (1825) (ford. RÓZSA MÁRIA–LENGYEL RÉKA). In: BALOGH PIROSKA–LENGYEL RÉKA (szerk.): Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban. Vergilius, Horatius, Ovidius. Budapest, 2017. 235–247.
- KOLLÁNYI 1900. = KOLLÁNYI FERENC: Esztergomi kanonokok. 1100–1900. Esztergom, 1900.
- KÜHLMANN 2017. = KÜHLMANN, WILHELM: Tunisiás (1820). V. Károly és a kora újkori észak-dél konfliktusok a restauráció korának klasszicista hőseposzában (ford. Doncsicz Etelka). In: Balogh PIROSKA–LENGYEL RÉKA (szerk.): Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban. Vergilius, Horatius, Ovidius. Budapest, 2017. 201–234.
- MARGÓCSY 2010. = MARGÓCSY ISTVÁN: Kazinczy Ossián-fordítása posztmodern szemmel. In: DEBRECZENI ATTILA–GÖNCZY MÓNIKA (szerk.): Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről. Debrecen, 2010. 99–111.
- PROTOCOLLUM 1826. = Protocollum Consessuum Excelsae Regnicolaris Deputationis in Ecclesiasticis et Fundationalibus per Articulum 67. Anni 1791. Ordinatae. Posonii, 1826.
- PYRKER 1816. = PYRKER, LADISLAUS: Carls des Heeresfahrt gegen Tunis, episch behandelt durch den Herrn Abten von Lileinfeld, Ladislaus Pircher. In: Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. 7. Jahrgang, 1816. Nr. 123 und 124 [Freitag den 11. und Montag den 14. October 1816]. 508–512.
- PYRKER 1820. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Tunisiás. Ein Heldengedicht in zwölf Gesängen von Johann Ladislav Pyrker. Wien, 1820.
- PYRKER 1820. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Tunisiás oder Kaisers Carl V. Heeresfahrt nach Afrika. Ein Heldengedicht in zwölf Gesängen von Johann Ladislav Pyrker. Verbesserte Aufgabe mit einer Vorrede des Herausgebers. Wien, 1820.
- PYRKER 1821. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Perlen der heiligen Vorzeit. Helias der Thesbit. Elisa. Die Makkabäer. Ofen, 1821.
- PYRKER 1825. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Rudolph von Habsburg. Ein Heldegedicht in zwölf Gesängen von Johann Ladislav Pyrker. Wien, 1825.
- PYRKER 1825/A. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Perlen der heiligen Vorzeit. Zweyte, vollständige Ausgabe. Wien. Gedruckt und im Verlage bey Anton Strauß, und im Bureau des wohlthätigen Frauenvereins in Ofen. 1826.

- PYRKER 1825/B. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Perlen der heiligen Vorzeit. Zweyte, vollständige Ausgabe. Wien. Bey J. G. Heubner, und im Bureau des wohlthätigen Frauenvereins in Ofen. 1826.
- PYRKER 1825/C. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Tunisias. Ein Heldengedicht in zwölf Gesängen von Johann Ladislav Pyrker. Dritter, durchaus verbesserte und mit Anmerkungen versehene Ausgabe. Wien, 1826.
- PYRKER 1827. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Rudolph von Habsburg. Ein Heldegedicht in zwölf Gesängen von Johann Ladislav Pyrker. Neue, vollendete Ausgabe. Wien, 1827.
- PYRKER 1830. = PYRKER JÁNOS LÁSZLÓ: A' szent hajdan gyöngyei. Felső-Eőri Pyrker János László Patriárcha Egri Érsek után KAZINCZY FERENC, Budán, 1830.
- PYRKER 1832/A. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Sämmtliche Werke von Johann Ladislav Pyrker. Erster Band. [Tunisias. Ein Heldengedicht in zwölf Gesängen.] Neue, durchaus verbesserte Ausgabe. Stuttgart und Tübingen, in der J. G. Cotta'schen Buchhandlung. 1832.
- PYRKER 1832/B. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Ueber das Wunderbare im Epos. In: Jahrbuch der Literatur. Sechzigster Band. Wien, 1832. / Anzeige-Blatt für Wissenschaft und Kunst. Nro. LX. 30–45.
- PYRKER 1833/A. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Sämmtliche Werke von Johann Ladislav Pyrker. Zweyter Band. [Rudolph von Habsburg. Ein Heldengedicht in zwölf Gesängen.] Neue, durchaus verbesserte Ausgabe. Stuttgart und Tübingen, in der J. G. Cotta'schen Buchhandlung. 1833.
- PYRKER 1832/B. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Sämmtliche Werke von Johann Ladislav Pyrker. Dritter Band. [Perlen der heiligen Vorzeit.] Neue, durchaus verbesserte und vermehrte Ausgabe. Stuttgart und Tübingen, in der J. G. Cotta'schen Buchhandlung. 1833.
- PYRKER 1837. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Homer und Virgil. In: Oesterreichisches Morgenblatt. Zeitschrift für Vaterland, Natur und Leben. 2. Jänner 1837. No. 1. 1–2; 4. Jänner 1837. No. 2. 1.
- PYRKER 1841. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Perlen der heiligen Vorzeit. Stuttgart und Tübingen. J. G. Cotta'scher Verlag. 1841.
- PYRKER 1842/A. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Legenden der Heiligen auf alle Sonn- und Festtage des Jahres. In metrischer Form von Johann Ladislaus Pyrker. Wien, 1842.
- PYRKER 1842/B. = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Erzbischof von Erlau: Bilder aus dem Leben Jesu und der Apostel. Leipzig, 1842.
- PYRKER 1843 = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Perlen der heiligen Vorzeit. In: PYRKER, JOHANN LADISLAUS's Sämmtliche Werke. Neue, durchaus verbesserte Ausgabe. Dritter Band. Stuttgart und Tübingen. J. G. Cotta'scher Verlag. 1843.
- PYRKER 184 = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Legenden der Heiligen. In metrischer Form von Johann Ladislaus Pyrker. Verbesserte Ausgabe. Eigenthum des Institutes der barmherzigen Schwestern. Wien, 1844.

- PYRKER 1847 = PYRKER, JOHANN LADISLAUS: Bilder aus dem heiligen Neuen Bunde und Legenden. Zweyte verbesserte Ausgabe. Eigenthum des Institutes der barmherzigen Schwestern. Wien, 1847.
- PYRKER: Mein Leben. 1772–1847 (Hrsg. ALADAR PAUL CZIGLER). Graz – Wien – Köln, 1966. (Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. I. Abteilung: Scriptorum 10)
- SCHWARTZ 1935. = SCHWARTZ ELEMÉR: Pyrker anyanyelve. In: Egyetemes Philologiai Közlöny. 59. 1935. 403–409.
- SZÖRÉNYI 2010. = SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: Kazinczy Sallustius-fordítása. In: DEBRECENI ATTILA–GÖNCZY MÓNICA (szerk.): Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről. Debrecen, 2010. 112–118.
- T. ERDÉLYI 1996. = T. ERDÉLYI ILONA: Egy kései kiengesztelés kísérlete. Néhány megjegyzés a „Pyrker-pör” kapcsán. In: Irodalomtörténeti Közlemények. 100. 1996/5–6. 630–648.
- TOLDY 1831. = TOLDY FERENC [G. jelzéssel]: A’ Szent Hajdan’ Gyöngyei. In: Kritikai Lapok. Kiadja BAJZA. I. Füzet, 1831. 13–23.
- Trencsényi–Kopeček 2007. = TRENCSENYI BALÁZS–KOPEČEK MICHAL (ed.): Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945). Texts and Commentaries. Volume II. National Romanticism. The Formation of National Movements. Budapest – New York, 2007.
- VÁCZY 2012. = VÁCZY JÁNOS: Kazinczy Ferenc és kora I–II. (s. a. r. KOVÁTS DÁNIEL). Debrecen, 2012.
- VADERNA 2013. = VADERNA GÁBOR: Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében. Budapest, 2013. (Ligatura)
- VADERNA 2017. = VADERNA GÁBOR: A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben. Budapest, 2017.
- VYVÍJALOVÁ 1998. = VYVÍJALOVÁ, MARIA: Alexander Rudnay v kontexte slovenského narodnoobrodenského hnutia. Martin, 1998.
- WITTMANN 2000. = WITTMANN, REINHARD: Az olvasás forradalma a 18. század végén? In: CAVALLO, GUGLIELMO–CHARTIER, ROGER (szerk.): Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban (ford. SAJÓ TAMÁS). Budapest, 2000. 321–347.